

ARBORETUM I ZAKŁAD FIZJOGRAFII W
BOLESTRASZYCACH 2001–2020
INSTYTUCJA KULTURY WOJEWÓDZTWA
PODKARPACKIEGO – CZĘŚĆ 4

The Arboretum and Department of Physiography in Bolestraszyce 2001–2020
A Cultural Institution of the Podkarpackie Voivodeship

RAFAŁ NESTOROW

*Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Biuro w Krakowie, Aleja
Juliusza Słowackiego 46, 30–037 Kraków, tel. 12 634 10 73, e-mail:*

rafal.nestorow@gmail.com

Spis treści

FESTIWAL OGRODOWY	3
OGRÓD STREFĄ DIZAJNU	7
SENSUALNY OGRÓD UNIWERSALNY	8
GALERIA SZTUKI PRZEZ DOTYK	11

FESTIWAL OGRODOWY

Odbywające się z powodzeniem od osiemnastu lat plenery wikliniarskie, których twórcze efekty wpisały się w krajobraz bolestraszyckiego ogrodu, stały się podwalinami kolejnego cyklicznego wydarzenia o charakterze artystycznym, który miał na stałe zagościć w Arboretum, a mianowicie Festiwal Ogrodowy w Bolestraszcach. Inicjatorem powstania pierwszego Festiwalu był prof. Jan Rylke ze Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, a impulsem był brak podobnego festiwalu w Polsce, przy rosnącym zainteresowaniu podobnymi wydarzeniami kulturalnymi w Europie (Ryc. 42). Bolestraszycki Festiwal miał nawiązywać do największych tego typu imprez jak londyński Chelsea Flower Show, francuski Festival International des Jardins w Chaumont-sur-Loire czy niemieckie wystawy BUGA (Bundesgartenschau), które corocznie przyciągają tłumy odwiedzających. Pomysłodawcami formuły Festiwalu jako cyklicznego wydarzenia, w czasie którego swoje projektowe umiejętności prezentować będą twórcy ogrodów z Europy Środkowo-Wschodniej, byli profesorowie Architektury Krajobrazu: Jan Rylke (Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie), Aleksander Böhm (Politechnika Krakowska w Krakowie) i Jan Stanisław Wojciechowski (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie). Festiwal został zorganizowany w ramach współpracy Arboretum w Bolestraszcach ze Szkołą Główną Gospodarstwa Wiejskiego w ramach grantu Sztuka krajobrazu i w krajobrazie na tle przemian w sztuce przełomu XX i XXI w. Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2009–2011 jako projekt badawczy NN527 272437. Pomysłodawcą projektu był prof. Jan Rylke, a układ ogrodów wytyczyła mgr Anna Wilczyńska w ramach pracy inżynierskiej, koncepcję, realizację i nadzór autorski powadził dr Narcyz Piórecki. Ogrody pokazowe rozplanowano na planie kół o średnicy od 12 do 15 metrów. Granice każdego z zamkniętych przestrzeni wyznaczało ogrodzenie z plecionki utworzonej z żywo rosnącej wikliny (Ryc. 43).

Ryc. 42. Profesor Jan Rylke na tle ogrodu pokazowego Panteon zapomnianych kwiatów polskich, 2016, fot. N. Piórecki

Otwarcie pierwszego Festiwalu Ogrodowego w Arboretum w Bolestraszczykach miało miejsce 26 czerwca 2011 r. W czasie pierwszej edycji festiwalu zaprezentowano 10 ogrodów pokazowych. Znakiem rozpoznawczym Festiwalu została ogrodniczka, która wita gości przy bramie głównej (Ryc. 44). Rozległy teren pod ogrody festiwalowe został zlokalizowany na Niwie Dolnej, w dogodnym miejscu, w bezpośrednim sąsiedztwie bramy głównej oraz parkingu. Celem Festiwalu i jego kolejnych edycji jest prezentacja najnowszych działań z pogranicza sztuki i projektowania nowych przestrzeni ogrodowych. Festiwal Ogrodowy stał się swego rodzaju poligonem doświadczalnym, który pozwala zorientować się, jak nowe formy sztuki współczesnej przenikają do sztuki ogrodowej (Ryc. 45). W kolejnych edycjach Festiwal był organizowany we współpracy z uczelniami wyższymi, m.in. ze Szkołą Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie i Akademiami Sztuk Pięknych w Łodzi i Krakowie, Katolickim Uniwersytetem Lubelskim Jana Pawła II w Lublinie, Uniwersytetem Artystycznym w Poznaniu, Uniwersytetem Rzeszowskim w Rzeszowie oraz ze Stowarzyszeniem Polskich Architektów Krajobrazu, Polskim Towarzystwem Dendrologicznym i Związkiem Szkółkarzy Polskich. Festiwal ma również charakter edukacyjny, ponieważ oprócz profesjonalistów czy studentów biorą w nim udział uczniowie szkół średnich.

Na kolejnej II edycji Festiwalu Ogrodowego zaprezentowano już 16 ogrodów (6 uzupełnionych i udoskonalonych projektów z poprzedniej edycji i 10 nowych kompozycji)

oraz instalacje przestrzenne Malarstwo Przestrzeni przygotowane przez studentów Architektury Wnętrz Akademii Sztuk Pięknych w Łodzi (Ryc. 47).

Ryc. 43. II Festiwal Ogrodowy – ogrody pokazowe, 2012, fot. N. Piórecki

III Festiwal Ogrodowy odbył się w 2013 r. Był to pierwszy festiwal z motywem przewodnim – pop art. W tej edycji Festiwalu zaprezentowano 21 ogrodów. W czasie festiwalu w ogrodzie Kalwaria miała miejsce akcja artystyczna zatytułowana Weeding art, czyli sztuka pielenia, mająca na celu zwrócenie uwagi na konieczność ciągłej pracy nad ogrodem. Festiwalowi towarzyszyła konferencja naukowa na temat idei ogrodów pokazowych (Ryc. 46).

Ryc. 44. Ogrody pokazowe zaprezentowane w ramach II Festiwalu Ogrodowego.

W tle widoczna ogrodniczka (symbol Festiwalu), 2012, fot. N. Piórecki

Ryc. 45. II Festiwal Ogrodowy. Ogród pokazowy. Od powietrza, ognia, głodu i wojny..., 2012, fot. N. Piórecki

Ryc. 46. II Festiwal Ogrodowy – ogrody pokazowe w zimowej szacie, 2012, fot. N. Piórecki

W kolejnych edycjach Festiwalu IV (2014) i V (2015) powstawały kolejne ogrody i instalacje przestrzenne. W czasie VI (2016) i VII (2017) edycji Festiwalu zaprezentowano aż 30 ogrodów, tak jak w poprzednich latach, część nowych, a część udoskonalonych, uaktualnionych. VIII edycja została odwołana ze względu na inwestycje budowlane prowadzone na terenie Arboretum. W czasie IX (2019) edycji festiwalu zaprezentowano w sumie 20 ogrodów pokazowych, w tym 6 zupełnie nowych. Podobnie jak w latach ubiegłych przeprowadzono prace pielęgnacyjne i nasadzenia w ogrodach powstałych podczas wcześniejszych festiwali. Ostatni X (2020) Festiwal Ogrodowy odbył się w znacznie okrojonej formie z powodu sytuacji epidemiologicznej, zaprezentowano 22 ogrody, w tym 2 nowe. Festiwal Ogrodów jest jedynym tego typu cyklicznym wydarzeniem w Polsce, prezentującym najnowsze działania z pogranicza sztuki i projektowania nowatorskich

przestrzeni ogrodowych. W ramach Festiwalu Wojciech Januszczyk z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie zaprezentował cykl ogrodów Protest Garden.

Ryc. 47. Ogrody pokazowe zaprezentowane w ramach II Festiwalu Ogrodowego – widok z lotu ptaka, 2012, fot. N. Piórecki

OGRÓD STREFĄ DIZAJNU

Prowadzone z powodzeniem na terenie Arboretum w Bolestraszcach cykliczne działania artystyczne umożliwiły realizację pojedynczych wydarzeń, w tym o charakterze twórczych warsztatów (Ryc. 48). Wśród licznych imprez tego typu na uwagę zasługują międzynarodowe, międzyuczelniane warsztaty Ogród strefą dizajnu dofinansowane ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Warsztaty te odbyły się na terenie Arboretum w Bolestraszcach w dniach od 15 do 20 października 2018 r. Zorganizowano je

we współpracy z artystycznymi uczelniami wyższymi z Polski z Krakowa, Łodzi, Poznania i zagranicy: Litwy z Wilna i Ukrainy ze Lwowa. Działania artystyczne przeprowadzone w przestrzeni Arboretum związane były z szeroko rozumianym dizajnem, tak ważnym w przestrzeni ogrodu. Celem warsztatów było podniesienie poziomu edukacji artystycznej studentów uczelni artystycznych, przez realizację interdyscyplinarnych zadań z użyciem biodegradowalnych materiałów. Wykonane przez uczestników prace zaprezentowane zostały w przestrzeni ogrodu. Opiekę merytoryczną nad zadaniem sprawował koordynator zadania dyrektor Arboretum dr Narcyz Piórecki. Warsztaty prowadzili profesorowie: koordynator zadania Marek Sak (Akademia Sztuk Pięknych w Łodzi), Lilla Kulka (Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie), Živilė Jasutytė (Akademia Sztuk Pięknych w Wilnie), Piotr Szwiec (Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu), Oleksandr Honcharuk (Akademia Sztuk Pięknych we Lwowie).

Ryc. 48. Ogród strefą dizajnu – ławka, praca Piotra Szwieca, 2015, fot. A. Pliszka

SENSUALNY OGRÓD UNIWERSALNY

Wyróżniającą się inwestycją na terenie Arboretum w Bolestraszcach było, w myśl idei ogrodu uniwersalnego, powstanie w 2007 r. Ogrodu Sensualnego. Jest to ogród, w którym poznanie świata przyrody ożywionej jest możliwe za pomocą wszystkich zmysłów. Ogród ten został zaprojektowany z myślą o osobach niepełnosprawnych, które licznie

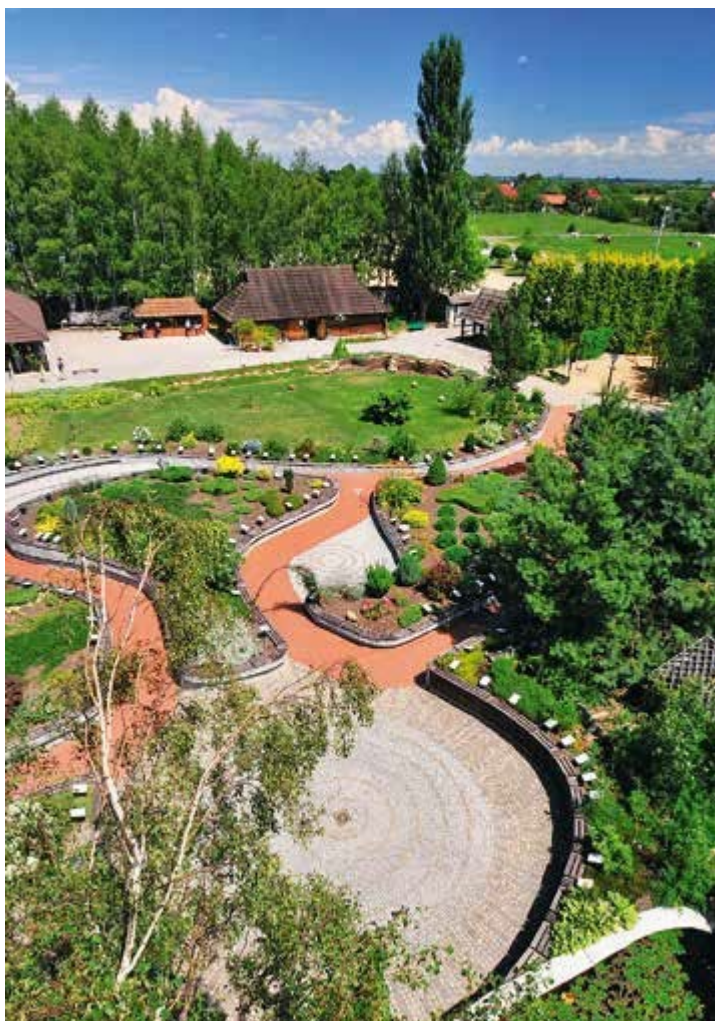
odwiedzały Arboretum. W związku z tym ogród powstał na dolnym tarasie, w bezpośrednim sąsiedztwie bramy głównej, parkingu, przystanku autobusowego i sanitariatów (Ryc. 49).

Adaptację tego terenu dla potrzeb Arboretum rozpoczął już w 1994 r. Jerzy Piórecki, a kontynuuje obecny dyrektor Arboretum Narcyz Piórecki, który był inicjatorem wybudowania ogrodu sensualnego w ramach ogrodu uniwersalnego. Projekt ogrodu przygotował architekt krajobrazu Piotr Szkołut. Warto podkreślić, że jak dotychczas jest to jedyny tego typu obiekt w Polsce południowo-wschodniej. W ogrodzie sensualnym zgromadzono wybrane rośliny, które oddziałują na wszystkie zmysły poznawcze człowieka, zaś sam projekt ogrodu przystosowano do swobodnego i samodzielnego poruszania się przez osoby na wózkach inwalidzkich, osoby z ograniczoną możliwością ruchową, osoby starsze, dzieci oraz inne osoby z różnymi dysfunkcjami wzroku. Centralną część ogrodu zaaranżowano jako kamienną kompozycję z elementami przystosowanymi dla roślin wodnych. Rośliny wysadzono na podwyższonych rabatach, zabezpieczonych murkami oporowymi, które umożliwią bezpośredni kontakt z roślinami. W tym celu część murków zaaranżowano na ławki, umożliwiając odwiedzającym bezpośredni kontakt z przyrodą. Murki oporowe wzdłuż ścieżek są zaokrąglone, tworzą delikatne spiralne linie, nawiązujące do kształtów znanych nam z przyrody (Ryc. 50).

Na granicy ogrodu posadzone zostały gatunki o większych rozmiarach, część wewnętrzną wypełnią gatunki niskie, karłowate oraz byliny. Dzięki wybudowaniu drewnianego pomostu na stawie średnim, który umożliwia dostęp do kolekcji roślin pływających i przybrzeżnych oraz przygotowaniu ścieżki dydaktycznej, zwiedzającym umożliwiono poznanie roślin i zwierząt środowiska wodnego. Uzupełniającymi elementami są tablice informacyjne z drukiem powiększonym i pismem Braille'a. W ogrodzie założone zostały specjalistyczne kolekcje roślin atrakcyjnych pod względem dotykowym i zapachowym, np. pachnące, o ciekawej fakturze, zróżnicowanym kształcie liści, pędów i owoców.

Ryc. 49. Sensualny Ogród Uniwersalny – widok z lotu ptaka, 2020, fot. Ł. Malicki

Ryc. 50. Sensualny Ogród Uniwersalny – widok z lotu ptaka, 2012, fot. N. Piórecki

Ryc. 51. Sensualny Ogród Uniwersalny – Galeria przez Dotyk, 2012, fot. N. Piórecki

Ryc. 52. Zabytkowa stodoła z Cieszanowa, 2012, fot. N. Piórecki

Zgromadzono również kolekcję ziół, których rozcierane liście dostarczają wrażeń zmysłowych. Ogród jest obiektem uniwersalnym, gdyż umożliwia prowadzenie stałych zajęć edukacyjnych zarówno dla osób niepełnosprawnych, jak również dla wszystkich osób odwiedzających Arboretum. Ze względu na duże nagromadzenie wielu gatunków roślin na niewielkiej powierzchni, może być traktowany jako samodzielny, równoprawny ogród o dużych możliwościach poznawczych i edukacyjnych. Ponadto ogród zaprojektowano w ten sposób, aby służył jako otwarta sala koncertowa.

GALERIA SZTUKI PRZEZ DOTYK

Na terenie ogrodu sensualnego od 2008 r. działa galeria sztuki Galeria przez Dotyk, która jest plenerową ekspozycją dzieł sztuki stworzoną z myślą o osobach niewidomych i niedowidzących. Galeria ukierunkowana jest na umożliwienie obcowania ze sztuką osobom z dysfunkcją wzroku i innymi niepełnosprawnościami, głównie za sprawą poznawania rzeźb

i instalacji wkomponowanych w przestrzeń bolestraszyckiego Arboretum (Ryc. 51). Liczne dzieła sztuki znajdujące się na terenie ogrodu powstały w czasie plenerów i warsztatów, jakie odbywają się na terenie Arboretum. Rzeźby i instalacje z wikliny powstały podczas Międzynarodowych Plenerów Artystycznych Wiklina w Arboretum, rzeźby ceramiczne są dziełem dr hab. Alicji Kupiec i studentów z Pracowni Ceramiki prof. Adama Myjaka z Wydziału Artystycznego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, a rzeźby z drewna i z kamienia wykonane zostały przez artystów plastyków z Polski i z zagranicy. Znajdują się tutaj m.in. prace takich artystów jak: Alicja Kupiec, Daniel Ludwiczuk, Marek Sak, Piotr Szwiec i Gennadij Titov. Ogród sensualny w 2014 r. rozbudowano o tyfloplanetarium, czyli planetarium dotykowe, w którym można poznać mapę nieba przez dotyk. Jest to jedyne jak dotąd planetarium dotykowe w Polsce, które powstało w ramach projektu Rytmy przyrody. Innowacyjne produkty turystyki przyrodniczej w Arboretum w Bolestraszcach, realizowanego wspólnie z Obserwatorium Astronomicznym w Humennem na Słowacji. Uzupełnieniem dla dotykowego planetarium jest słoneczny zegar dotykowy oraz kwiatowy zegar wodny z wyciętymi z metalu znakami zodiaku. Na tarasie dolnym odrestaurowano i oddano do użytku Plebanię z Jodłówki, Dom z Kalwarii Pałacowskiej (2011, gruntownie odrestaurowany i zmodernizowany w 2018 r.) oraz Stodołę (Ryc. 52) z Cieszanowa (odrestaurowana i zmodernizowana w 2018 r.). Przy budynkach tych, będących salami ekspozycyjnymi, umieszczone zostały tablice informacyjne z opisem w języku Braille'a.

Sensualny Ogród Uniwersalny umożliwia prowadzenie stałych zajęć edukacyjnych nie tylko dla osób niepełnosprawnych czy seniorów, ale również dla wszystkich osób odwiedzających Arboretum. Osobom z dysfunkcjami wzroku swoją pomocą służą wykwalifikowani przewodnicy. Otwarcie Sensualnego Ogrodu Uniwersalnego sprawiło, że coraz częściej w zajęciach edukacyjnych uczestniczą podopieczni ze specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, warsztatów terapii zajęciowej, Polskiego Towarzystwa na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym, Polskiego Związku Niewidomych oraz domów pomocy społecznej. Kolejną częścią ogrodu, która stanowi uzupełnienie i dopełnienie ogrodu sensualnego, jest Ogród Permanentnych Przemian. Ogród ten obejmuje ogród skalny i kolekcje roślin chronionych, kserotermicznych, traw i kosaćców.